

*La guerra dels Segadors
al Pla de Santa Maria*

Matança, ruïna, destrucció

MANEL GÜELL JUNKERT I VALENTÍ GUAL VILÀ

És ben sabut que el regnat de Felip IV s'encetava amb el govern del comte-duc d'Olivares, el qual orientà la seva política a involucrar la Corona d'Aragó o catalanoaragonesa (regnes d'Aragó, València i Mallorca i Principat de Catalunya) en l'aportació sostinguda de recursos humans i econòmics que contribuïssin a finançar les sempiternes guerres extrapeninsulars dinàstiques, tan cares com inútils.

COLL DE CABRA (s. XVII)
Sébastien de Pontault de Beaulieu (c. 1612 - 1674)
Reproduït de l'obra:
Les plans et profiles des principales Villes, et lieux considerables de la Principaute de Catalogne. Avec la Carte generale, et les particulieres de chaque gouvernement. A Paris par le Chevalier de Beaulieu.
Edició original de 1707.

Doble pàgina anterior:
Els segadors / Corpus de sang
Oli sobre tela
262 x 404 cm
Antoni Estruch Bros, 1907
Museu d'Art de Sabadell.

Donatius forçats imposats als municipis, serveis a l'exèrcit (bagatges, lleves indiscriminades) i a l'armada naval (carretatges), allotjaments abusius de tropes, i les duríssimes campanyes militars de Leucata (1637) i sobretot de Salses (1639), on van morir entre 10.000 i 12.000 catalans, van acabar de consolidar l'antipatia general contra el poder central. Aquest antagonisme irreconciliable, "de supervivència", es materialitzaria en la ira desfermada del poble davant dels excessos dels soldats hispànics, allotjats amb la llicència del virrei comte de Santa Coloma (aquell que contestava al clam dels catalans: "*i molta més se'n poden prendre...*").

Els catalans no ho van voler tolerar i, des de principis de 1640, esclataren arreu greus aldarulls i motins, reprimits amb duresa i replicats per la pagesia organitzada en escamots de guerra de guerrilles (guerra guerrejada). Es tractava d'una pagesia desitjosa de justícia, que es va alçar contra el poder establert, que cremà viu el comissari reial Montrodon a Santa Coloma de Farners, que impedí els soldats d'entrar a Sant Feliu de Pallerols o que, a Amer, va rebutjar tot un terç de soldats. Els altres terços reaccionaren militarment, com si es trobessin enmig de Flandes, en terra enemiga, i calaren foc a les esglésies de Santa Coloma i Riudarenes i provocaren que, a l'Empordà, s'apleguessin més de 4.000 pagesos irats disposats a combatre'ls allà on es trobessin

(Sant Celoni, Breda, per tot el Baix Empordà...). Alhora, l'exèrcit hispànic es descontrolava i saquejava Palafrugell i Blanes i incendiava l'església de Montiró.

La revolta s'estengué ràpidament per tots els racons del territori. Al Camp de Tarragona, hi van haver incidents de gravetat diversa a Alcover, Reus, la Selva i Tarragona. A Barcelona, plena de segadors, es produí un primer motí el 22 de maig i també el 7 de juny, per Corpus (el de Sang, jorn que es cobrà la vida de molts funcionaris i militars castellans, entre els quals, la del mateix virrei Dalmau de Queralt).

No hi havia marxa enrere i, tement la lògica repressió brutal i desproporcionada des de Madrid, les autoritats pactaren amb França i acceptaren el canvi de monarquia. També consentiren l'ajut militar francès, l'únic que podia garantir una defensa efectiva, encara que no pas impedir que Felip IV maldés per recuperar Catalunya i hi enviés exèrcits cada any. La guerra entrava al Principat, i ho feia per quedar-s'hi quasi dues dècades.

LA CRUESA DELS PRIMERS MESOS DE GUERRA

Les darreres setmanes de 1640, encara amb l'exèrcit regular francès per arribar, Felip IV llançà un gran exèrcit de 30.000 efectius contra els catalans amb la

comesa de sufocar la revolució sense contemplacions, a sang i a foc. El seu cap, el marquès de Los Vélez, el féu entrar pel sud, a la vora de l'Ebre, i seguir el camí ral de la costa fins a Barcelona, i aquells militars descentrats marcaren el seu pas amb la sang de les degolladisses perpetrades a Xerta, el Perelló, el coll de Balaguer, l'Hospitalet de l'Infant, Vila-seca, Salou, Cambrils, Martorell... Van ser milers els catalans que van caure occits; Madrid no feia presoners i no donava quarter. I aparegueren els temibles miquelets, i la guerra esdevingué cruel i sagnant.

Després dels assalts, saquejos, incendis i matances practicades, la majoria de les viles del Camp de Tarragona es van rendir als castellans, però no pas totes; n'hi hagué quatre que resistiren: Riudoms, Vila-seca, Cambrils i Valls. La primera va tancar les portes a l'avantguarda de la cavalleria castellana, que s'hagué d'allotjar a Mont-roig i a Montbrió (localitats abandonades pels seus habitants), però al cap de poc la població fugia i Riudoms quedava com a quarter general de la cavalleria i base d'operacions en el setge de Cambrils. Allí s'hi havia tancat el gruix de l'exèrcit català: milicians amb espadenyes i l'escopeta de caça, però sense cap formació militar. En tres dies, els hispànics reteren la fortalesa a canonades. Quan els catalans van sortir, desarmats, bé per confusió bé per maldat, foren atacats i massacrats. Els seus

caps, el baró de Rocafort, Antoni d'Armengol; l'administrador de l'arxidiòcesi, Jacint Vilosa, i el sergent major, Carles de Mertrolà, van ser penjats dels merlets de la muralla juntament amb els jurats de la vila, igual com, a Salou, fou penjat el governador català de la plaça, Francesc de Giminelles.

Los Vélez ocupà Tarragona i sotmeté el sud del país. Les viles, entre elles el Pla, li enviaren els seus delegats per jurar-li obediència. Els darrers dies de 1640 marxà sobre Barcelona i, després d'una nova degolladissa a Martorell, el 26 de gener de 1641 fou finalment vençut a Montjuïc. L'exèrcit hispànic s'hagué de replegar a marxes forçades, perdé la iniciativa i es tancà a Tarragona i a Tortosa. Quan les forces francocatalanes completaren la contraofensiva i ocuparen tot el Camp (febrer-març de 1641), el Pla, abandonat pels filipistes, acollí de guarnició, junt amb alguns mosqueters, la companyia de cavalls de Josep de Caramany, el qual hostilitzava des d'allí els hispànics que quedaven a Valls. Caramany, un dels capitans catalans més intrèpids, era mestre en guerra de guerrilles i, segons el cronista Magí Sevillà (o Sivillà), "*con correrías y escaramuças tenía de continuo la guarnición de Valls sobre las armas, que verdaderamente le habían cobrado temor*".

EL PLA DE SANTA MARIA
Vista general del Pla de Santa Maria des del peny de Sant Ramon.
Fotografia: Ramon Ferré Vila.

EL PLA DE SANTA MARIA

A l'època de la guerra dels Segadors, l'església estava dedicada a Santa Maria. L'aspecte del conjunt d'edificis podia ser semblant al d'aquesta fotografia (1930?)

Es pot observar l'edifici annex, antiga seu del representant de l'arquebisbe de Tarragona, convertit en convent al segle XIX. En primer terme, el clos del cementiri.

Fotografia: Arxiu Municipal del Pla de Santa Maria. Fons Josep M Torné.

Al llarg de 1641, les forces francocatalanes posaren setge a Tarragona, ciutat convertida en capital de Felip IV a Catalunya. El setge fou dels més durs que s'havien vist mai, però al final els hispànics el superaren en ser socorreguts, a mitjan agost, per la seva flota. El Pla, igual que la resta de pobles i viles de l'entorn, hi prestà servei amb homes i recursos.

A partir d'aleshores, s'establí al Camp de Tarragona un statu quo entre els dos exèrcits: els hispànics es consolidaven a Tarragona ciutat, mentre que els catalans dominaven la ruralia, sobretot a l'interior. Per tal de trencar aquesta situació, Felip IV no deixava d'enviar-hi soldats sempre que podia, tant per terra com per mar. La frontera militar sofrí constants sinuositats, ja que des de Tarragona els hispànics efectuaven raids de depredació: colpejaven fort i es retiraven als pocs dies (o hores) sense donar temps que els sorprengués l'exèrcit regular francès o els sometents catalans. Així, les poblacions, indefenses i desarmades, s'havien de lliurar a la primera força militar que arribés, i canviaven de mans múltiples vegades: Reus canvià cinc vegades; Constantí, sis, i Valls, unes quantes, igual que el Pla.

A mitjan desembre de 1641, els *dragons* (cavalleria lleugera) hispànics d'Antonio Pellicer de Ossau caigueren sobre el Pla i la saquejaren. Mataren alguns

dels soldats francesos de guarnició, capturaren 400 miquelets i s'endugueren diners, or, plata, roba i més de 1.500 caps de bestiar (atzembles, bous, vaques, porcs, 500 moltons i 900 ovelles), unes pèrdues valuades en 25.000 lliures. Com a conseqüència d'aquest fet, molts propietaris, desposseïts, hagueren de rodar món i captar. Només mig mes després del saqueig, un tinent amb una trentena de genets va assaltar altre cop el Pla; hi va fer vuit presoners i hi robà 250 ovelles. Conscients que es trobaven al bell mig dels encontres, el gener de 1642, els planencs abandonaren la vila. Phillip de La Mothe-Houdancourt, cap de l'exèrcit francès, hi arribava, i el dia 18 s'apropava cautelós a Valls, però havia de girar cua i tornar al Pla. Al cap de pocs dies, la vila tornava a canviar de mans ja que era ocupada pel marquès de la Hinojosa en una microcampanya que acabaria amb la batalla de Paret-Delgada. Els castellans, però, no s'hi estaren gaire, de manera que, a mitjan abril, al Pla s'hi allotjaven 800 cavalls francesos, a pleret, i una companyia d'infanteria catalana s'hi quedava fins al 23 d'agost. La població civil hi anà tornant progressivament.

LA CAMPANYA DE 1642

Consolidada la posició al sud, els hispànics tenien pendent socórrer Perpinyà, plaça assetjada pels francesos, de la qual depenia tot el Rosselló. Els primers dies de setembre de 1642, l'exèrcit espanyol (uns 15.000 homes) estava dividit en tres cossos, sota comandament de tres marquesos: el de Mortara (a ponent), el de Torrecusa i el de la Hinojosa (a Tarragona). La idea era convergir a l'interior i obrir-se pas cap al nord, i mentrestant, resistir sobre el territori, que anirien sotmetent amb la duresa de considerar-lo terra enemiga.

Endinsar-se en el rerepaís, lluny del camí ral costaner, volia dir posar el peu a la Conca de Barberà. La llista d'atrocitats (robatoris, saquejos, violacions, assassinats, actes sacrílegs...) comeses a la contrada no s'acaba mai. Els de Felip IV les van fer de tots els colors a cada població que trepitjaven: Lilla (abandonada i saquejada), Montblanc (abandonada a correuita i saquejada), l'Espluga (abandonada i saquejada, tant la població com l'església; fins i tot el rector va ser despulat i escarnit), Poblet (abandonat pels monjos i saquejat pels oficials). El 3 de setembre, a l'Espluga, on s'havien tancat una dotzena de resistents al castell, els militars hispànics violaren les seves dones i després els feren sortir amb amenaces i

els penjaren de les finestres de llurs cases. Tot seguit, saquejaren i cremaren la Guàrdia dels Prats, Ollers i Pira; també Sarra, on cometeren tota mena de vexacions i actes sacrílegs com el saqueig de l'església i la violació de vint joves davant del sagrari.

El 4 de setembre, cremava Cabra. Allí els hispànics s'assabentaren que Perpinyà havia capitulat davant els francesos. Desapareixia, així, la destinació final de la campanya militar i tocava canviar d'objectiu. Ara calia mirar cap a ponent, cap a Lleida, que es convertia, sense comptar Barcelona, en la plaça més important en mans catalanes.

MASSACRE AL PLA DE SANTA MARIA

Amb els tres cossos de l'exèrcit reunits (uns 15.000 homes), els hispànics acordaren una nova ruta, la primera parada de la qual seria el Pla de Santa Maria. Els habitants del Pla fugiren, però uns cinquanta planencs intentaren resistir, debades, l'empit dels soldats de Torrecusa. S'hagueren de replegar i tancar a l'església romànica, mentre assistien, impotents, al saqueig i a la crema de llurs cases. Però els hispànics no en van tenir prou. Per què van abraonar-se contra els planencs tancats a l'església? Hi ha més d'una versió, però, pel que sembla, els invasors van ser trotejats, bé per una columna francesa o bé des

EL PLA DE SANTA MARIA

Interior de l'església de Sant Ramon.

A l'època de la guerra dels Segadors, encara no s'hi havia construït la lluernia barroca. Al fons, segons descriu la crònica, hi havia un segon pis (el cor) al qual s'accidia des de l'edifici del costat.

Amb la consagració del nou temple parroquial del Pla de Santa Maria (1790) l'antiga església romànica va quedar en desús. El dia 1 de gener de 1859 es torna a obrir el culte amb l'advocació a Sant Ramon de Penyafort.

Arcabús del "Tercio" de principis del segle XVII
Fotografia: © Museo del Ejército.

Mosqueter i arcabusser del "Tercio" Dinastia austríaca Siglo XVII Infantería de línea. Album de la Infantería Española Madrid, 1861.

de l'església mateix, com va creure el marquès de la Hinojosa quan, havent caigut un dels seus oficials, ordenà l'assalt immediat del temple romànic.

Els valents que el defensaven seguien les ordres del prevere Jaume Guasch i dels jurats Gabriel Huguet i Andreu Rossell, els quals els animaven amb tant d'èxit que durant tres hores van mantenir a ratlla els hispànics. Aquests no s'aturaren davant de sòl sagrat i acostaren un canó a la paret nord. Al cap de poc, les canonades havien obert un forat (encara avui es pot veure el punt reconstruït) pel qual entraren els soldats amb una empenta irresistible. Els defensors pujaren al pis de dalt i s'hi feren forts tres hores més, fins que se'ls acabà la munició. La llegenda diu que encara resistiren quatre hores més a cops de pedra (tantes n'hi havia al segon pis d'una església?). El cas era que mossèn Guasch estava ferit a la cama i no quedava res per contenir l'enemic, una situació més que desesperada que els mogué a demanar la rendició. Els hispànics, militars professionals, no es prengueren seriosament la possibilitat d'entaular quarter amb pagesots rebels i intentaren fins a quatre assalts amb escala, fins que, al final, els concediren *vidas salvas*.

Aquell compromís, però, era provisional! Es mantingué mentre els defensors deixaven pujar els soldats de Felip IV i va caducar en el moment

que ja eren dalt i foren suficients per començar a matar planencs, indefensos i desarmats, a tort i a dret, amb la intenció de no deixar-ne cap de viu. Una versió diu que van caure tots a excepció de dos afortunats, un que passà desapercebut rere la porta del campanar i l'altre que sortí amb davantal femení enmig de les faldilles d'algunes dones (quines dones hi havia a l'església convertida en camp de batalla?). Una altra versió parla de 33 defensors massacrats en aquell altell, més dos llençats de dalt a baix, però també d'un núvol de confusió que aprofitaren els nou supervivents de la matança per fer-se escàpols de manera miraculosa. Com també es va tenir per miraculós el cas del prevere Guasch, travessat per una espasa *"de part a part per la espalla..."*, i dut presoner, mig mort, a una cel·la de Sant Magí, ja que era eclesiàstic i, abans de ser penjat, l'havia de jutjar un tribunal seclar. No va poder ser, car en dues setmanes el mossèn es recuperava de les ferides rebudes i escapava de la presó *"per voluntat de Déu, ni sabent ells com los escapà..."*.

Fou una mena de compensació celestial que, encara que menor, es veié reforçada per la recuperació de la vila al cap de poques setmanes. La Mothe arribà amb 600 cavalls i assaltà el Pla, i el cronista Sevillà ens assabenta que l'església parapetava, llavors, els hispànics invasors, que descarregaren una ràfega de mosqueteria contra els francesos, però que *"con todo, no se hallaron tan diligentes que no quedasen prisioneros d-ellos más de 200 cavallos, que llegaron todos a Santa Coloma para coronar la fiesta y sirvieron de testigos d-ellas"*.

Els soldats hispànics havien cremat quasi tota la població i havien destrossat tot el mobiliari, de manera que la major part de les cases quedaren inhabitables. L'avaluació dels danys es va calcular, posteriorment, en unes 50.000 lliures, tot i que els danys morals encara foren superiors, per uns fets terribles que quasi es saldren amb la desaparició de la població. Es tracta d'uns fets luctuosos que han marcat l'imaginari dels fills del Pla de Santa Maria, que cada any reten un merescut tribut commemoratiu als seus herois de 1642.

Els exèrcits hispànics continuaren la campanya fins a Lleida, on el 7 d'octubre de 1642, un mes i escaig després dels fets del Pla, eren estrepitosament derrotats a la Batalla dels Quatre Pilans pel mariscal La Mothe, cap dels exèrcits francocatalans. La revenja es serveix en un plat fred. Més tard que d'hora els planencs havien estat venjats. ■

Bibliografia bàsica

- Diario de las guerras de Cataluña por los años 1640, 1641 y 42 [Biblioteca Nacional de España, Manuscritos, reg. 2.337].
El Corpus de Sang. Història i llegenda. A 250 anys de la Revolta dels Segadors. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1990.
FLORENSA I SOLER, NÚRIA; GÜELL, MANEL. 'Pro Deo, pro rege et pro patria'. La revolució catalana i la campanya militar de 1640 a les terres de Tarragona. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana / Òmnium, 2005.
GORT JUANPERE, EZEQUIEL; IGLÉSIAS SOLÉ, MERCÈ. El Pla de Santa Maria a mitjan segle XVII i la guerra de Separació. El Pla de Santa Maria: Ajuntament, 2005 (Villalba; 4).
GUAL VILÀ, VALENTÍ. "Les misèries de la guerra. Pira, 1635-1670", Aplec de Treballs, núm. 18 (2000), pp.27-56. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc.
GÜELL JUNKERT, MANEL. "La Conca de Barberà i la Baixa Segarra en flames. La campanya de Lleida de 1642". Recull, Associació Cultural Alt Gaià, Santa Coloma de Queralt, 3 [1995] 141-153.

- GÜELL, MANEL. "Valls durant els primers anys de la Guerra dels Segadors". Quaderns de Vilaniu, Valls, 39 (2001) 47-69.
GÜELL, MANEL. «El Diario de las guerras de Cataluña por los años 1640, 1641 y 1642. Un dietari inèdit dels primers anys de la guerra de Separació al Camp de Tarragona (1640-1642)». Butlletí Arqueològic, RSAT, 33 (2011) 263-195.
GÜELL, MANEL. «Reus, vila oberta. Els primers anys de la guerra de Separació». Manuscrits, UAB, 30 (2012) 15-54.
ETTINGHAUSEN, HENRY. La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època. IV. Barcelona: Curial, 1993.
Les Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de corts de la Junta General de Braços celebrada al palau de la Generalitat del 16 de setembre del 1640 a mitjan març del 1641. A cura de Basili de Rubí. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.
SEVILLÀ, MAGÍ. Historia general del Principado de Cataluña, condados de Rosellón y Cerdaña (1598-1649). Llibres VII i VIII [Bibliothèque Nationale de France, Manuscrits, reg. 115].
SIMÓN TARRÉS, ANTONI. "Catalunya en el siglo XVII. La revuelta campesina y popular de 1640". Estudi General, I, Col·legi Universitari de Girona, I (1981) 137-147.